

Андрій Бойко-Гагарін

кандидат історичних наук
провідний науковий співробітник
сектор нумізматики, фалеристики,
медальєрики та боністики
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
boiko.gagarin@gmail.com

Dr. Andrii Boiko-Gagarin

PhD, leading researcher
sector of numismatics, faleristics, medals and
bonistics
National museum of history of Ukraine
(Kiyv, Ukraine)
boiko.gagarin@gmail.com

**ГАЗЕТНА ПЕРІОДИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФАЛЬШУВАННЯ
МОНЕТ ТА БАНКНОТ У КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

**PERIODICAL NEWSPAPERS AS THE SOURCE OF THE STUDY OF THE COINS AND
BANKNOTES COUNTERFEITING IN THE END OF XIX – THE BEGINNING
OF XX CENTURIES**

Анотація

У статті досліджено та проаналізовано свідчення в газетній періодиці українських регіонів до 1917 року, що стосуються фальшивомонетництва. Досліджено потенціал періодичної преси в якості джерела в дослідженнях аспекту фальшивомонетництва в українських регіонах та всій Східній Європі в період з кінця ХІХ до початку ХХ століття. Виявлені публікації в періодичній пресі класифіковано на групи з наведенням прикладів найцікавіших свідчень. Виділено специфічну лексику газетних видань щодо фальшивомонетників, процесу виготовлення підробок та фальшивих грошей. Визначено основні регіони найчастішого виявлення фальшивих грошей, що перебували в обігу у Російській та Австро-Угорській імперіях, а також встановлено потенційні центри незаконного виробництва підробок в околицях Києва. Наявні свідчення про використовувані фальсифікаторами технічні засоби для підробки монет будуть корисними для сучасних фахівців, що допоможе їм виявляти та вивчати приватні фальсифікати монет та банкнот музейних і приватних зібрань в Україні та за її межами. Окреслено перспективи подальших досліджень.

Summary

This article tells about and analyzes the evidences from the Ukrainian periodical newspapers concerning the coin counterfeiting. Determined the potential of the newspapers as the source of research of the aspect of coin counterfeit in the end of XIX – the beginning of XX centuries.

Nowadays the fund of the newspapers in the National V.I. Verdanskiy library of Ukraine counts more than 200.000 year issues sets. The domestic researches have highly appreciated the potential of the use of the materials of the newspapers in lots of the directions of the historical researches like the questions of the insurgent movement, economics problems and the aspects of the special branches of the historical science.

The main disadvantage of the published information in newspapers is often it's incompleteness and superficial reflection. Often the materials consist the wrong and false information also with the use of the «black PR» technologies. The reason is in the main focus of the newspapers publications in the investigated period – the widening of the information among the public giving it in the available and understandable view without looking into details (often so important for the modern researchers) and missing the deep knowledge about the special branches of the human life, escaping the outsourcing to the professionals. That's why the most of the newspaper periodical publications need the rectification with the use of the additional data of the state archives.

Below we cite the most interesting examples of the newspapers publications that demonstrate the different aspects of the money counterfeiting. Investigated materials geographically cover the territory of the Central and Eastern Europe while other newspapers publications can belong to any state in the world. The used data consists on the pages of the newspapers printed in Kyiv, L'viv, Poltava, Odesa, Kremenchug, Chernihiv, Ackerman, Gadyach and Valuiky.

Fixed newspapers publications we have classified on the groups and cited the most interesting ones. Also we have selected the specific vocabulary according to the counterfeiters and the process of the forgery produce. Defined the main regions of the most often facts of the appearance of the forgery money in Russian and Austro-Hungarian empires, also located the potential centers of the illegal coin producing in Kyiv suburbs.

Except the local money counterfeiters the newspapers tell about their «colleagues» abroad. Also known the facts of the arresting of the Russian Empire citizens who was running the counterfeit money produce far abroad. The old newspapers consists the data concerning the social status, age, professions and nationality of the counterfeiters.

The especially valuable are the newspapers evidences about the detecting and arrest of the factories which was producing the forgeries using the professional machinery equipment and technical facilities.

During the WWI newspapers are often inform about the facts of the import of the forgery money on the territory of the Russian Empire from Germany as the economic diversion on the state level.

The newspapers also were publishing the materials over the criminalistics investigation of the counterfeiters and some recommendations to the public how to determine the forgery.

Widely represented the descriptions of the forgery coins and banknotes also with the details of the technologies of its produce. Among the newspapers publications we have find the evidence about the existing of the professional expertize in the Russian Empire and the protection technologies used by the banks in Austro-Hungary.

In the difficult period of the Ukrainian Revolution in 1917-1921 the newspapers pages can consist the wrong information about the Ukrainian money, calling them a fake, which is caused by the try of discrimination of the Ukraine's independence and the whole idea of development of the national state.

Extremely interesting are the data about the court verdicts and judgment over the money counterfeiters.

According to the facts of the absence of the coincidences among the newspapers data and the state archive materials and examples of the counterfeit coins and banknotes in the museums and private collections in Ukraine, we assume some publications in the periodical press (especially with the lack of details and with generalizing character) can be wrong or false and have been published with the purpose of the filling the issue with the interesting facts.

The evidences about the used by counterfeiters technical devices for the forgery production are rather useful for the modern researchers and also will be helpful in identifying and the research of the private forgeries in the museum and private collections in Ukraine and abroad.

So we can make a conclusion that the newspapers publication are the weighty and valuable historical source which effectively adds the knows data with the new data about the money counterfeiting in the end of XIX – the beginning the XX century and can be rather useful for the modern scientists for the investigating the forgeries of the coins and banknotes in the museum and private collections.

The perspective of the future research we see the detecting and publishing the newspapers data over the money counterfeit in the library funds of the neighboring countries and also the rectification the known data from newspapers with the information in the state archives. We also see relevant the creation of the general publication of the newspapers material concerning the history of the monetary circulation, economics history and the special branches of the historical science that will be useful for the researchers like in Ukraine and in whole other world.

Ключові слова: газети, фальшивомонетництво, підробка грошей, фальшиві гроші, джерела дослідження.

Key words: newspapers, coin counterfeiting, money falsifying, forgeries, the sources of study.

Українські газети у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського представлені з 1818 року, починаючи з видання Харківського університету – «Харьковские известия», російські – з 1732 року («Санкт-Петербургские губернские ведомости»), а також іноземні – з 1728 року («Gazeta Warszawska»). Сьогодні газетні фонди Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського нараховують більше 200 тис. річних комплектів. До 1917 року в Україні видавалось близько 1200 найменувань газет, з яких більше 320 найменувань збережені у фонді Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та доступні для дослідників¹.

¹ Офіційний сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Відділ газетних фондів Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/70> Дата звернення: 20.01.2018 р.

Газетна періодика – надзвичайно цінне історичне джерело. Під час IV Республіканської наукової конференції з історичного краєзнавства, що відбулась у Києві у 1989 році, вітчизняними науковцями високо оцінений потенціал використання періодичної преси у багатьох напрямках історичних досліджень. Під час цієї конференції відомими українськими вченими Віктором та Анатолієм Коцурами надано високу оцінку використанню української місцевої преси в дослідженнях питання відбудови народного господарства України у 1921-1925 роки¹, О.Г. Михайлюком окреслено аспекти використання газет у вивченні історії краю², В.С. Мазуриком та Л.М. Шпильовою досліджено матеріали газети «Ведомости» як історичного джерела³, Ф.О. Самойловим – газети «Правда» у дослідженнях революційного руху в Одесі у 1912-1914 роках⁴ та ін.

Матеріалами газетних публікацій вдало доповнене дослідження фінансової політики Російської імперії в роки Першої світової війни у працях української вченої Світлани Орлик⁵, зокрема соціально-економічний вимір державних лотерей 1914 року⁶, аспект фальшивомонетництва в Україні в роки Першої Світової війни⁷, продовольчих проблем і зростаючої дорожнечі⁸. Історію діяльності фінансових та кредитних установ у Мінську періоду німецької окупації 1918 року за матеріалами газети «Беларускі Шлях» досліджено Юлією Латушковою⁹. Досліджуючи нелегкі часи випробувань Української Революції 1917-1921 років, Павлом Губою здійснено джерелознавчу оцінку вітчизняної преси цього періоду¹⁰. Українським ученим Василем Орликом ефективно використані матеріали періодичної преси в дослідженні фіскальної політики нацистів в окупованій Україні¹¹.

У попередній публікації нами також було комплексно досліджено та аргументовано високу цінність дореволюційних газет для вивчення історії розвитку музейної справи в Україні¹², дослідником Г.А. Рудим вивчено газети 1917-1920 років як джерела у розробці туристично-екскурсійних маршрутів в Україні¹³, К.А. Петровою – матеріали газети «Одесский Листок» як джерела з історії благодійності в Одесі на початку ХХ століття¹⁴.

¹ Коцур В.П. Місцева преса України як джерело вивчення відбудови народного господарства в 1921-1925 рр. Тези доповідей і повідомлень «IV республіканська конференція з історичного краєзнавства». Київ, 1989. С. 131-132.

² Михайлюк О.Г. Місцева періодична преса джерело для історії краю. Тези доповідей і повідомлень «IV республіканська конференція з історичного краєзнавства». Київ, 1989. С. 132-134.

³ Мазурик В.С. Газета «Ведомости» як джерело з історії краю. Тези доповідей і повідомлень «IV республіканська конференція з історичного краєзнавства». Київ, 1989. С. 126.

⁴ Самойлов Ф.О. Газета «Правда» як джерело вивчення революційного руху в Одесі у 1912-1914 рр. Тези доповідей і повідомлень «IV республіканська конференція з історичного краєзнавства». Київ, 1989. С. 127-128.

⁵ Орлик С.В. Військовий податок в Наддніпрянській Україні в роки Першої світової війни. Часопис української історії. Вип. 33. К., 2016. С. 27-33.

⁶ Орлик С.В. Українське суспільство і державна лотерея 1914 р. у Російській імперії: соціально-економічний вимір. Nowa Ukraina. № 15. Перемишль, 2015. С. 29-38.

⁷ Орлик С.В., Бойко-Гагарін А.С. Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни. Український нумізматичний щорічник. № 1. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 143-164.

⁸ Орлик С.В. Українське повітове місто і велика війна: продовольчі проблеми та ріст цін. Проблеми української історії. Вип. 23. Київ, 2015. С. 114-133.

⁹ Латушкова Ю.П. Газета «Беларускі Шлях» о финансах и кредитных учреждениях Минска периода немецкой оккупации 1918 г. Тезиси докладау «Другія науковця читанні пам'яті професора Валянціна Наумавіча Рабцэвіча (1934-2008)». Мінск-Нясвіж, 26-28 листопада 2014 г. С. 29.

¹⁰ Губа П.І. Українське відродження: спроба джерелознавчої оцінки вітчизняної преси 1917-1920 років. Черкаси: ЧДТУ, 2002. 263 с.

¹¹ Орлик В.М. До питання фіскальної політики нацистів в окупованій Україні. Архіви України. 2005. № 1-3 (256). С. 233-240.

¹² Бойко-Гагарін А.С. Дореволюційні газети як джерело вивчення історії музейної справи в Україні. Краєзнавство. 2016. № 3/4 (96/97). Київ, 2016. С. 134-145.

¹³ Рудий Г.Я. Газетна періодика 1917-1920 рр. як джерело для розробки туристично-екскурсійних маршрутів. Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1. Частина 2. Київ, 1998. С. 293-295.

¹⁴ Петрова К.А. «Одесский Листок» як джерело з історії благодійності в м. Одесі Херсонської губернії на початку ХХ ст. Музейний вісник. № 15. Запоріжжя, 2015. С. 207-214.

Газетні публікації містять надзвичайно важливі свідчення про знахідки монет, часто ефективно доповнюючи опубліковані радянськими вченими топографічні дослідження. Так, нами було введено до наукового обігу та проаналізовано дані щодо знахідок європейських монет X-XI століть в Україні¹, а також монет Галицької Русі та використання цих знахідок для російської пропаганди в Галичині, віднайдені в періодичній пресі кінця XIX – початку XX століть².

Російським ученим Микитою Мойсеєнком досліджено свідчення про фальшиві монети за матеріалами видання «Петербургская газета» за 1898 рік³.

Головним недоліком інформації, що міститься в газетній періодиці, часто виявляється її неповнота та поверхове відображення, інколи навіть із вмістом явно неправдивих свідчень і технологій «чорного піару». Причини цього криються в основному спрямуванні газетної періодици певного періоду – поширення інформації серед широких мас населення, подання її у доступному вигляді, без заглиблення в деталі (часто дуже важливі для сучасних дослідників), нерідко з використанням технологій впливу, а також те, що в редакторів та репортерів газет досить часто спостерігається відсутність спеціальних знань стосовно вузьких галузей суспільного життя та нехтування при цьому необхідності звернутися за консультацією до професіоналів. Нижче ми наведемо найцікавіші приклади заміток та статей з газетної періодици, що відображають різноманітні аспекти фальшування знаків грошової оплати, з метою оцінки періодичної преси як джерела для досліджень відповідного напрямку.

У даній роботі ми встановили потенціал української дореволюційної газетної періодици як історичного джерела для дослідження процесів фальшування знаків грошової оплати.

Проаналізовані свідчення охоплюють територію Центральної та Східної Європи, в той час як публікації в газетній періодиці можуть стосуватися також інших країн світу.

Проаналізовані свідчення, що опубліковані в газетних виданнях міст Києва, Львова, Полтави, Одеси, Кременчука, Чернігова, Аккерману (сучасний Білгород-Дністровський в Одеській області – Авт.), а також Гадяча та Валуйок наведені як промовисті ілюстрації, із заголовків яких виконано колаж (Рис. 1).

Згадки про фальшування знаків грошової оплати в українській газетній періодиці можна класифікувати таким чином:

1. Свідчення про фальшивомонетництво в інших країнах;
2. Виявлення підпільних фабрик та виробників;
3. Виготовлення підробок місцевих грошей за кордоном;
4. Ввезення підробок із-за кордону;
5. Затримання осіб, що збувають підробки;
6. Попередження населення про факти виявлення підробок та їх опис;
7. Слідство та суд над фальшувальниками, оголошення вироків та покарань;
8. Застосовані фальшивомонетниками технології для виготовлення підробок;
9. Засоби захисту грошей та боротьбу влади із підробкою;
10. Проведення експертизи грошей;
11. Події із засудженими фальшивомонетниками у тюрмах;
12. Підробку грошових сурогатів;
13. Соціальне становище та професії фальшивомонетників;
14. Підробку інших документів та свідчення, що сприяли розвитку фальшивомонетництва – нестача обігових монет та підпільні типографії з друку забороненої літератури.

¹ Бойко-Гагарин А.С. Находки монет X-XII веков по материалам украинской дореволюционной газетной периодики. Материалы докладов и сообщений III Международная нумизматическая конференция «Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII-XI вв.». 22-24 апреля 2016 года. Санкт-Петербург; 2016. С. 397-403.

² Бойко-Гагарин А.С. Свідчення про монети Галицької Русі в газетах «Галицкая Русь» та «Галичанин». Львівські нумизматичні записки. № 13. Львів, 2016. С. 34-35.

³ Моисеенко Н.С. О монетах в газетах: год 1898. Петербургский коллекционер. № 1. Санкт-Петербург, 2017. С. 36-40.

Хронологічно найбільш ранню згадку про фальшиві гроші знаходимо в одеській газеті «Правда» за 1878 рік¹.

Дореволюційні газети дають уявлення про фальшування знаків грошової оплати в окремих регіонах. Зокрема, процеси фальшування грошей в Австро-Угорській імперії висвітлено в газетах Галичини. Львівська газета «Галицкая Русь» неодноразово повідомляє про появу підробок монет та банкнот різного номіналу по всій Галичині та інших регіонах Австро-Угорщини.

Повідомлення про появу фальшивих грошей публікувались як в узагальненому вигляді, так і з конкретизацією номіналів банкнот чи монет. Найчастіше в газетній періодиці трапляються досить узагальнені свідчення: *«Фальшивники грошей. Як доносять з Тернополя, попала жандармерія на слід спілки фальшивників грошей. Два селяне з Лановець під Борщевом, Михайло Стшечен і Лука Міхлер, чеканили «шестки» з плохого матеріалу і пускали меж людей, аж теперь попали ся в руки жандармерії и до вязнице в Тернополи»*². Досить часто трапляються свідчення про підробку банківських білетів дрібних номіналів, найчастіше вартістю 1 та 10 австро-угорських гульденів.

*«Подделанныи 1-гульденовыи банкноты начинают чем рав частейше появлятися в последнюю пору в Станиславове. Перед двома днями перехватила тамошняя полиция шестый ужи с ряду фальсификат. Все фальсификаты происходят из той самой фабрики»*³.

*«Подделанныи 10-гульденовыи банкноты, о появлении которых мы уже упоминали, встречаются во Львове в чем раз большем количестве. Отличаются таковыи краскою и носят н-р серии 1727. Также появилось в курсе множество подделанных 20-крайцаровок, которыи можно различити по звуце метала и по плохо выделанном портрете императора»*⁴.

Також трапляються свідчення про випадки підробок дрібних обігових монет як в Австро-Угорській, так і Російській імперії.

*«Шайку поддельщиков 20-крайцаровок арестовала полиция на-днях в Ведне. Фальсификаты выделялись из антимона и цины. Вскоре одбудетя в том деле судовая росправа. Во Львове курсует от нескольких месяцев подобно же громадное число подделанных 20-крайцаровок, но остроумию и энергії львовской полициии не удалось еще до сих пор попастьи на след виновников»*⁵.

*«Поддельныи 10 гелеровки появились в обращении во Львове. Выделаны они из олова. Дня 22 н. ст. октября был арестован на головном железнодорожном дворце человек, пробовавший пустити в обращение того рода фальсификаты»*⁶.

*«Фальшиво-монетчик. 22 октября полицией отделения задержан некто Арсеній Пирогов, при котором оказалось пять фальшивых монет рублевого достоинства. Монеты местного изготовления. По дороге в полицию Пирогов старался выбросить фальшивыя деньги»*⁷.

Появу в обігу у Російській імперії грошей у вигляді поштових марок також не оминули фальшивомонетники, про що свідчать київські «Вечерняя Газета» та «Кіевлянин».

*«Фальшивыя марки. В Дарнице получили широкое распространение среди крестьян фальшивыя марки 20-ти копеечнаго достоинства. Сегодня об этом сделано заявление в городскую полицию»*⁸.

¹ Правда. № 32. 8 (20) февраля. Одесса, 1878. С. 5.

² Діло. Ч. 80. среда, 13 (25) цветня. Львів, 1895. С. 3.

³ Галицкая Русь. № 220. среда, 30 сентября (12 октября). Львов, 1892. С. 3.

⁴ Галицкая Русь. № 61. субота, 14 (26) марта. Львов, 1892. С. 3.

⁵ Галицкая Русь. № 33. вторник, 10 (23) февраля. Львов, 1892. С. 4.

⁶ Галичанин. Ч. 231. четверг, 12 (25) октября. Львов, 1900. С. 3.

⁷ Полтавскій Вестник. № 3330. суббота, 25-го января. Полтава, 1914. С. 3.

⁸ Вечерняя Газета. № 966. 3 февраля. Киев, 1916. С. 3.

«Фабрика фальшивых марок. Одесса, 10 апреля. В последнее время в обращении появилось много поддельных разменных марок. Сыскной полиции удалось обнаружить в местечке Калараи, Оргеевского уезда, хорошо оборудованную типографию, снабжавшую весь район фальшивыми марками. Арестовано 14 человек. Найдено несколько десятков тысяч марок. (П.Т.А.)»¹.

Також знаходимо і свідчення про виникнення фальшивих грошей в інших регіонах Російської імперії, зокрема, газета «Киевлянин» повідомляє про затримання у Мінську та Двінську двох громадян Туреччини за підробку кредитних білетів номіналом 25 рублів: *«Фальшивомонетчики. Минск. Раскрыта организация сбыта фальшивых двадцатипятирублевков. Задержаны 2 турецких подданных и две женщины. Третий турок арестован в Двинске»².*

У попередньому дослідженні ми проаналізували свідчення дореволюційної газетної періодики про підробку грошей, зафіксовані на території Польського царства³.

«Фальшивыя деньги. Военное начальство сообщило, что, по имеющимся сведениям, в гор. Кракове попадает много русских бумажных денег 10, 25 и 100-рублевого достоинства выпуска 1909 года. Возможно, что оне фальшивыя. Вследствие этого рекомендовано относиться с особой осторожностью к приему упомянутых денег от частных лиц»⁴.

Окрім інформації про місцевих фальшивомонетників, друковані в українських регіонах газети повідомляють також про їх «колег» за кордоном.

«Дрібни весті. [...] В Тунісе відкрито фабрику фальшивых банкнотів французских и сконфісовано лише 100.000 штук готовых стофранківок»⁵.

«Шайка поддельщиков монет, состоящая из 145 человек, попала в руки полиции в Париже. Поддельщики пускали в обращение золотыи 20- и 10-франковыи монеты, добывши из них внутри золото и заменивши таковое серебром»⁶.

Також відомі випадки затримання громадян Російської імперії, що займались підробкою грошей за кордоном.

«Русские фальшивомонетчики и бомбисты в Париже. В Париже, как телеграфируют в московские газеты, арестованы два студента-армянина из России. У них найдены фальшивыя монеты. Они объяснили, что фальшивые деньги получили от некоего Назарьянца. При обыске у последнего найдена прекрасно оборудованная лаборатория для изготовления и фальшивых монет и взрывчатых снарядов. По словам жены Назарьянца, последний за экспроприацию был приговорен в Петербурге к смертной казни, помилован и сослан в безсрочные работы. Несколько времени тому назад Назарьянц бежал, поселился в Париже и занялся преподаванием практической химии своим соотечественникам. На вопрос представителя полиции, изготовлял ли Назарьянц взрывчатые вещества, последняя ответила незнанием. Точно же никаких объяснений г-жа Назарьянц не могла дать и относительно изготовления фальшивых монет»⁷.

Київська газета «Кіевская Почта» у 1911 році також повідомляє про збут росіянами у Франції фальшивих марок: *«Арест русских. Париж, 23 февраля. Полиция арестовала девятерых родом из России, обвиняемых в сбыте фальшивых французских почтовых марок»⁸.*

¹ Киевлянин. № 106. воскресенье, 17-го апреля. Киев, 1916. С. 4.

² Киевлянин. № 294. Киев, 1907. С. 4.

³ Бойко-Гагарин А.С. Фальсификация монет и банкнот в Польше до 1917 года по материалам украинской газетной периодики. Studia I Materialy «Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice». № 1. Białystok, 2016. S. 103-109.

⁴ Київ. № 446. четверг, 9 апреля. Киев, 1915. С. 4.

⁵ Діло. Ч. 172. четверг, 1 (13) серпня. Львів, 1896. С. 3.

⁶ Галичанин. Ч. 269. неделя, 1 (13) декабря. Львов, 1896. С. 3.

⁷ Київское Утро. № 61. воскресенье, 17 октября. Киев, 1910. С. 3.

⁸ Київская Почта. № 619. пятница, 25 февраля. Киев, 1911. С. 3.

Особливо цінні та цікаві газетні свідчення про виявлення та затримання фальшивомонетників, що організували масове підпільне виготовлення підробок на таємних фабриках в умовах добре налагодженого масового виробництва за допомогою верстатів та іншого промислового обладнання. Так, київська газета «Селянське Слово» повідомляє про виявлення підпільної фабрики для друку грошей у Сумах: *«Фальшиві гроші. У Сумах заарештовано шаїку, що підробляла сторублевки й керенки. У неї знайдено фарби (краски) і станки для друкування грошей»*¹. Ще одну підпільну фабрику з виробництва фальшивих грошей виявлено у Полтавській губернії у селі Сторожове (нині Чутівський район, Полтавська область – Авт.): *«Фальшивомонетчики. В селе Сторожевом обнаружена фабрика фальшивых монет. Арестованы двое; один скрылся»*².

Відомі випадки виготовлення підробок банкнот Російської та Австро-Угорської імперій за кордоном, а також про невдалі спроби їх подальшого ввезення через територію українських регіонів.

*«Много подделанных банкнотов пущено в курс в Тернополе. Шесть того рода фальсификатов находятся уже в руках властей. Подозренных в ведении торговли подделанными банкнотами резников Ушера Басса, Лейбу Гелера и Хаскля Зайда отставлено в суд. Фальсификаты имеют происходить из Англии»*³.

В умовах військового протистояння у роки Першої світової війни газети повідомляють про організовані та впроваджені на державному рівні диверсії по ввезенню фальшивих грошей до Росії з боку Німеччини. Про появу фальшивих грошей низки номіналів у близьких до лінії фронту районах повідомляє «Приднепровській Голос» у Кременчуку: *«Германцы фальшивомонетчики. В министерстве финансов получено донесение о массовом появлении в местах, соприкасающихся с театром военных действий, фальшивых кредиток 3, 5 и 10 рублевого достоинства. Происхождение кредиток, как установлено на местах, исключительно германское. Такое массовое появление кредиток наблюдалось также у нас и во время японской войны в пределах Манчжурии. Министерство предполагает широко оповестить население о крайне внимательном отношении к получаемым кредитным билетам»*⁴. Згідно зі свідченнями київської газети «Вечерняя Почта» фальшиві російські кредитні білети, виготовлені в Німеччині, згодом було виявлено і в Болгарії: *«Фальшивыя русские кредитки. Одесса. По циркулирующим в Румынии слухам, в Болгарии появилось в обращении громадное количество фальшивых русских кредиток. Это объясняется чрезвычайным падением курса болгарских денег. Даже внутри страны население неохотно берет болгарские кредитки, относясь с гораздо большим доверием к бумажным деньгам русскаго образца. Передают, что обращающиеся в Болгарии фальшивые русские кредитки изготовлены в Германии»*⁵.

Редакція газети «Кієвская Почта» також повідомляє про цікавий випадок ввезення на територію Російської імперії фальшивої іноземної валюти з метою обміну підробок на російські рублі: *«Фальшивомонетчики. Неделю тому назад в сыскное отделение было доставлено несколько французских монет 1818 г. Монеты эти были обменены на русские и оказались поддельными. Оказалось, что проделывали эту «меняльную» операцию среди богомольцев некие Ф. Козинец и К. Кривердов, которые и арестованы. При обыске у них найдено 200 монет (никелевых) с надписью на французском языке»*⁶.

¹ Селянське Слово. № 14. 30 серпня. Київ, 1918. С. 1.

² Полтавскія Ведомости. № 368. четверг, 9 апреля. Полтава, 1909. С. 2.

³ Галичанин. Ч. 259. вторник, 19 ноября (1 декабря). Львов, 1896. С. 2.

⁴ Приднепровській Голос. № 736. пятница, 17 октября. Кременчук, 1914. С. 2.

⁵ Вечерняя Газета. № 1249. среда, 16 ноября. Киев, 1916. С. 3.

⁶ Кієвская Почта. № 647. пятница, 25 марта. Киев, 1911. С. 4.

Наступним етапом після виготовлення підробок грошей був їх збут. У 1882 році у Львові газета «Галицкая Русь» повідомляє про затримання у Станіславові (нині місто Івано-Франківськ – Авт.) осіб, що збували фальшиві гульдени, одночасно з яким у Трієсті (до 1920 року місто знаходилось у складі Австро-Угорщини – Авт.) та Саграді (імовірно, йдеться про місто Барселона в Іспанії, яке асоціювалось для редакторів газет із Храмом Святого Сімейства, каталонською мовою «Саграда Фамілія», що збудований за проектом Антоніо Гауді, – Авт.) поліцією затримано їх спільників: *«Поддельныи банкноты. На-днях явился в бюро полиции в Станиславове подофицер 58 пехотного полка и предъявил одногульденовой банкнот, носящий на себе выразительныи знамена фальсификации. Банкнот тот имел он получить от одного из местных купцов. – В Тріесте арестовала полиция якого-то незнакомого, пробовавшего розменять поддельный 50-гульденовой банкнот. Одновременно был арестован в Саграде его товарищ по промыслу. Того рода фальсификатов розменяли они уже 18 штук»*¹. Крім того у газетах збереглися свідчення про розвинуту та широку мережу збуту підробок, викриту поліцією в Катеринославі (нині місто Дніпро – Авт.): *«Фальшивомонетчики. На днях в газетах сообщалось об аресте в Екатеринославе целой шайки фальшивомонетчиков. В виду того, что за последнее время в Киеве участились случаи появления фальшивых монет, явилось предположение, что «екатеринославцы» имеют своих агентов, если не целое «отделение» в Киеве. И на этом основании киевское сыскное отделение запросило екатеринославское об имеющихся у него на этот счет материалах и просило прислать фотографические карточки фальшивомонетчиков»*². Показово, що під час слідства над фальшивомонетниками у Києві почали використовувати їхні фотографії, про що свідчать наявні у Державному архіві Київської області карні справи за 1911-1912 роки, де містяться фотографії учасників виготовлення фальшивих грошей: Шая Хаїмова-Шмулева Вайнермана³ та Павла Степановича Труша⁴.

Вдало збуті грошові підробки досить швидко виявлялись населенням та фінансовими установами, про що останні інформували органи влади для попередження громадян про наявні фальшиві гроші в обігу в тому чи іншому регіоні. В газетній періодиці можна зустріти як короткі повідомлення про наявність підробок в обігу, так і досить розгорнуті описи їх характерних рис для легкості виявлення. Так наприклад, львівський часопис «Батьківщина» досить коротко повідомив про появу підробок монет, вказавши лише на невідповідність матеріалу їх виготовлення, хоча їм притаманний і дзвін: *«Фальшивый монеты однореньсковый. Полиция в Станиславове сконфіскувала під-час дней торговых вже другу монету однореньскову, дуже зручно підроблену. Монеты зроблений з масы жовтавои и посреблений, а мают целком чистый звук»*⁵. Про появу в обігу фальшивих банкнот повідомляє «Галичанин»: *«Поддельныи 10-гульденовыи банкноты появляются чем раз частейше в обращении. В виду сего обращаем внимание публики на те фальсификаты. Легко их познати по том, що лица женских фигур на мадыарской стороне текста выделаны весьма толсто и що очи у них косыи, а кроме того расположение волосья совсем иное, як на оригинальных банкнотах. Числа, оттисненными червоными черенками, лишены собственно цвета: они немного ржавыи и бледный чем те, якіи находятся на державных нотах»*⁶. Окрім опису невідповідності у виконанні портрету та окремих елементів малюнка банкнот, можна також зустріти і повідомлення про серії підробних банкнот. «Валуйская Народная Земская Газета» посилається на повідомлення у газеті «Свободная Мысль» про те, що: *«Фальшивые деньги.*

¹ Галицкая Русь. № 146. среда, 1 (13) июля. Львов, 1892. С. 3.

² Киевская Почта. № 670. пятница, 22 апреля. Киев, 1911. С. 3.

³ Київський обласний державний архів (ДАК), м. Київ. Фонд 7 (Київська тюремна інспекція). Опис 5. Справа 1331. Арк. 3.

⁴ ДАК. Ф. 7, О. 3, Спр. 678, Арк. 29.

⁵ Батьківщина. Число 42. дня 12 (24) жовтня. Львов, 1890. С. 527.

⁶ Галичанин. Ч. 291. 25 декабря. Львов, 1898. С. 3.

Газета «Своб. Мысль» указывает на признаки, по которым можно узнать фальшивые российские деньги. 10 руб. «царских» фальшивы в случае, если на них стоят серии: П-74 П-75, П-37 Л-29, О-67, П-72, Н-74, Л-26, Л-27, О-63, А-02, В-64, и М-74. Украинские фальшивые 25 карбованцев узнаются по серии АО-188. Г.Ю.»¹. Досить цікава у повідомленні вказівка на те, що фальшиві українські 25 карбованців можна відрізнити по серії АО-188. Варто зазначити, що емісія банкноти номіналом 25 карбованців у 1918 році відбувалась в Одесі лише із серіями АО-180 та АО-188², де кількість грошових знаків останньої серії було виготовлено більше. Тому ми не виключаємо, що вказівка на фальшивість українських грошей на підставі лише серійного номера була навмисним введенням населення в оману та спробою виклику недовіри до українських грошей.

У той же час газети інформують і про те, що нові російські банкноти дрібних номіналів з однаковими серійними номерами, що з'явилися в обігу через їх надмірний випуск владою, не є підробками, а виготовляються за спрощеною технологією, – читаємо у газеті «Аккерманское Слово»: **«Кредитки с одинаковыми номерами. В обращении в последнее время появились кредитные бумажки с одинаковыми номерами серий и билетов, причем номера этих серий чрезвычайно короткие. Особенно это наблюдалось на номерах серий от 1 до 100. Как оказывается, появление коротких №№ серий объясняется принятым обратным порядком выпуска серий. Опасения, что билеты с одинаковыми номерами, подделаны – неосновательны, так как ныне просто принят новый порядок выпуска билетов – лишь кредитные билеты высокого достоинства (10 р.б., 25 р. и т.д.) нумеруются каждый в отдельности, так называемым, способом «графования», каковым способом же и воспроизводится подпись кассира. Что же касается билетов рублевого достоинства, то таковые, ввиду усиления работы казначейства по выпуску билетов, решено номеровать печатным способом, в целях экономии времени и труда. Поэтому и номера на билетах появляются одинаковыми. Об этом в официальных изданиях министерства финансов уже было разъяснение»**³.

Послідовно до виявлення фальшивих банкнот у грошовому обігу владою ініційовано протидію таким явищам та розслідування з метою виявлення зловмисників. Про особливості проведення правоохоронними органами слідства повідомляє «Галичанин» у Львові: **«Арестованье поддельщиков банкнотов. Львовская полиция арестовала дня 7 н. ст. мая Сауля Понизовского, жида, происходящего из России, поселившегося в последних порах во Львове. Арестованье последовало по телеграфическому требованию властей из Ряшева, где по поводу подделки грошей, арестовано несколько лиц. Понизовский имеет быти их сообщником. – Полиция в Ведне арестована дня 8 н. ст. мая трех братьей Зибель и жену одного литографа из Хорватии по поводу, що пускали в курс поддельныи 100-короновыи ноты»**⁴. Також редакція газети закликає громадян повідомляти жандармерію про виявлення підробок грошей: **«Подделанныи 10-гульденовыи банкноты курсуют, як нам сообщают, довольно численно во Львове. А без сомнения и на провинции. Обращаем на то внимание всех, имеющих или получающих «десятки». О появлении такого фальсификата следует извещать сейчас полицию, жандармерию и другии ц. к. органы»**⁵.

Для забезпечення довіри населення до грошових знаків державна влада у всі часи піклувалася про захист грошей. Досліджуючи підробки монет доби Середньовіччя та раннього Нового часу, ми дійшли висновку, що навіть найжорстокіші покарання не зупиняли фальшивомонетників, а кількість фальшивих грошей зменшувалася з підвищенням ступенів їх захисту⁶. Про захист банкнот та заходи влади щодо убезпечення грошей від підробок

¹ Валуийская Народная Земская Газета. № 25. 12 сентября (30 Авг.). Валуйки, 1918. С. 3.

² Харітонов Д. Українські паперові гроші 1917-2005. Каталог. Київ, 2005. С. 14.

³ Аккерманское Слово. № 1453. суббота, 29 октября. Аккерман, 1916. С. 3.

⁴ Галичанин. Ч. 94. 28 апреля (11 мая). Львов, 1904. С. 1.

⁵ Галичанин. Ч. 291. 25 декабря. Львов, 1898. С. 3.

⁶ Бойко-Гагарин А.С. Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени. Киев: Украинская конфедерация журналистов, 2017. С. 344-345.

повідомляють львівські газети: «**Фабрика банкнотів.** Сямы днями, з нагоды спаления 8 міліонів стягнених з обегу паперовых гульденів, оглядали члены угорской делстациі фабрику банкнотів банку австро-угорского у Ведни. Вступ до сеи фабрики дозволяє ся дуже редко, и то не кому будь. Послы оглянулы впрел склады вже готовых банкнотів, котрый обіймають кілька просторых саль. Відтак переглядали зладжений вже взоры новых банкнотів в коронах, яких доси еще нема в обегу. Банкноты тый – на 1.000, 500, 100 и 50 корон. Найменший гріш паперовый буде 50-коронівка. Банкноты ты на 1.000 и 50 корон подабают дуже на теперешный пятьдесятки. По обох сторонах паперу намальована женка сидячи, з венцем на чоле. Банкноты на 500 и 100 корон подібный до теперешних десятков, але формат троха вузійшій а довшій. Краску задержано ту саму, бо показало ся, що теперешный десятки и пятьдесятки найтруднейше підробити. Делетатам показувано також спосіб, в якій друкують ся банкноты. А друкують ся не кожда штука з окрема, але нараз кілька штук в однім аркуши на папери лише до того выроблюванім. По вытненю кожду штуку зосібна обзирают докладно, а при найменьшій недокладности відкладают на бік а потім нищат»¹.

«**Подделка 10 короновых банкнотов,** о которой мы на днях упоминали, приняла такіи размеры, що австро-угорській банк, не смотря на громадныи расходы, видиться принужденным заменить те банкноты новыми [...]»².

Для встановлення оригінальності монет та банкнот у Російській та Австро-Угорській імперіях існувала професійна експертиза, визначення відповідності грошового знаку до емітованих державою здійснювали фахівці, що також знайшло висвітлення в газетах, – повідомляє «Кієвлянин»: «**К обнаруженію фабрики фальшивых монет в Деміевке.** При обнаружении заведывающим сыскным отделением полиции фабрики фальшивых монет на Демеевке были отобраны у Коноваленко разные принадлежности и инструменты фальшивомонетчиков, которые 13 октября признаны экспертами вполне соответственными для приготовления фальшивых монет. Показания Коноваленко, что он фабриковал только несколько дней, не верно, так как еще 16 августа аналогичная монета 50-ти копеечного достоинства была представлена сыскному отделению киевским купцом Яковом Ющинским. Экспертами признано, что Коноваленко фабриковал монеты из сплава желтой меди, олова и незначительной части серебра. Монеты его работы очень грубой выделки»³.

Успішні слідчі дії та пильність населення допомагали затримати фальшивомонетників, на яких далі чекав суд та покарання за скоєний ними злочин. Періодична преса часто повідомляє про суд над фальсифікаторами грошей та винесені судом рішення: присудження строків каторги чи тюрми або виправдання. Так, газета «Аккерманское Слово» публікує дані про визначені судом строки ув'язнення затриманої у Варшаві групи фальшивомонетників: «**Дело фальшивомонетчиков.** Варшава 14. По делу фальшивомонетчиков суд приговорил к каторге Дунаевского, Левальда, Литовкина, Колпашикова и Семерова к 10 г., 17 человек к 6 годам, 27 человек к 4 годам, одного к 2 г. 8 м., 4 приговорены к арестантским отделениям, 4 к заключению в тюрьму на сроки до одного года. 13 оправданы»⁴. Майже через рік газета «Кієв» повідомляє нові дані щодо цієї ж справи: «**Дело фальшивомонетчиков.** Варшава, 25. По делу фальшивомонетчиков судебная палата, после двухдневного совещания, вынесла приговор, коим утверждень приговор окружного суда в отношении главных виновников процесса Дунаевского и Эвальда, присужденных в каторгу на 10 лет. Семеров, вместо 10-летней каторги, приговорен в каторгу на 8 лет, а Педасов и Киреев – к заключению в тюрьму на 3 месяца. Двое оправданы»⁵.

¹. Діло. Ч. 129. понеділок, 12 (24) червня. Львів, 1895. С. 3.

². Галичанин. Ч. 148. 4 (17) іюля. Львов, 1903. С. 3.

³. Кієвлянин. № 284. воскресенье, 14-го октября. Киев, 1907. С. 4.

⁴. Кієв. № 494. среда, 27 мая. Киев, 1915. С. 2.

⁵. Аккерманское Слово. № 735. воскресенье, 15 июня. Аккерман, 1914. С. 2.

Із двох повідомлень, опублікованих у різних містах з проміжком часу 11 місяців бачимо, що редакторами газет допущено значні невідповідності щодо кількості учасників злочинного угруповання, кількості виправданих осіб, у прізвищі одного із організаторів (Левальда замість Евальда), а також у зменшенні строку ув'язнення злочинця Семерова до 8 років замість попередньо повідомлених 10. Не можна виключати також те, що справу та рішення суду щодо даної групи злочинців було переглянуто і використано додаткові матеріали слідства тощо. Це свідчить про те, що значна кількість газетних даних потребують уточнення, отже, використання більш вагомих історичних джерел, зокрема, матеріалів архівів.

Львівська газета «Дело» повідомляє також і про особливості правосуддя над фальшивомонетниками у Сполучених Штатах Америки, акцентуючи увагу на судовий вирок більш ніж тисячолітнього терміну ув'язнення: *«1425 лет вязнице. Якійсь панок А. К. Вард, фальшивник и обманец, здобувши себе в кількох роках хитро-мудро 300.000 доларів, не мав часу их ужити, бо недавно тому прихопили его в месте Мемфіс и поставили перед суд. На его души показалося 97 різнородных плям, се б-то гарных справок. Суджений за кожду з окрема він дістав разом 1.425 лет вязнице. Ну, щось там ему вже з того дарувати мусять...»*¹.

Рідше можна зустріти свідчення про деякі факти з перебування фальшивомонетників у тюрмі. В одеській газеті «Правда» знаходимо повідомлення про вбивство фальшивомонетником свого спільника у тюремній камері у Сибірську (нині місто Ульяновськ, Російська Федерація – Авт.): *Журналісти «Голосу» пишут из Сибирска, что в следственной камере тюрьмы симбирский мещанин Сергей Хазов, приговоренный окрудным судом за подделку монет к ссылке в каторжную работу, зарезал участника по преступлению симбирскаго же мещанина Федора Голубова. По объяснению Хазова, преступление это совершено им по злобе на покойного за оговор его, Хазова, в подделке и сбыте фальшивой монеты»*².

Роки Першої світової війни характеризуються наявністю у складі грошового обігу окрім, власне, монет та банкнот, і грошових сурогатів. Відомо, що на території України як засіб платежу та обігу використовувались цінні папери та відрізнi купони на отримання прибутку по них. Саме тому поява на грошовому ринку фальшивих цінних паперів, що курсували як замітники грошей в умовах надзвичайних обставин, виявляється цілком логічною та очікуваною. Київська газета «Русский Голос» повідомляє про затримання у Вінниці осіб, що збували підробки купонів російської облігації «Заем Свободы»: *«Фальшивые купоны. Винница, 11. Вартой арестована шайка лиц, сбывающих фальшивые купоны займа свободы. У арестованных отобрано фальшивых купонов на сумму 152,200 руб. Купоны привезены из Одессы. (У.Т.А.)»*³.

Газетні публікації містять свідчення про технічні методи, застосовувані фальшивомонетниками для виготовлення підробок. На сторінках періодичних видань можна зустріти опис обладнання, перелік інструментів, а також технічні характеристики самих виробів. Такі дані надзвичайно корисні для виявлення дослідниками тогочасних підробок монет та банкнот у колекціях музеїв та приватних зібраннях. Повідомлення про вилучене у злочинців устаткування найчастіше всього досить короткі, наприклад, як інформує «Галичанин» у 1898 році: *«Поддельщики монет. В Серете на Буковине была на днях арестована компания поддельщиков монет. В состав ея входили супруги Войтех и Амелия Бялко, супруги Иосиф и Евгения Ситко и Петр Мевтинский. При ревизии нашли у них несколькодесять штук поддельных монет и снаряды к выделке таковых»*⁴. Рідше трапляються деталізовані свідчення про обладнання та його опис, що дозволяє зробити висновки щодо обсягів незаконного виробництва грошей, а також розширити уявлення про технології виготовлення підробок у той чи інший час.

¹ Діло. Ч. 254. понеділок, 11 (23) падолиста. Львів, 1896. С. 3.

² Правда. № 32. 8 (20) февраль. Одесса, 1878. С. 5.

³ Русский Голос. № 109. 13 октябрия. Киев, 1918. С. 5.

⁴ Галичанин. Ч. 67. 24 марта (5 апреля). Львов, 1898. С. 3.

«Поддельщики банкнотов. Д. 4 н. ст. января началось в Лондоне карное разбирательство против Иосифа Петера из Угорщины и Стефана Альбрехта, инженера из Парижа, обвиненных в намерении подделки австрийских 50-и 100 короновых банкнотов. На след преступления попала полиция вследствие того, что оба обжалованны, обитающии при улице Бломсбери 34, в споре бросились на себе и Петер ударил Альбрехта фляшкою в голову, Альбрехт же облил его якою то жидкостью и повредил ему око. Петер начал удирати, а Альбрехт кликал за ним, называя его поддельщиком монет. На крик в жилище вошли три детективы, в присутствии которых Альбрехт повторил свои обвинения по адресу Петера. После проведенного обыска нашли шесть фотографических плит 50-и 100-короновых банкнотов, шесть пачок с различного рода типографскою краскою, металевую прасу, четыре вальцы, гидрометр, щетку, негативныи плиты, химическое чернило и спиртную лампу. В портфеле нашли четыре негативы 100-короновых банкнотов и один 50 коронового. На столе лежано письменное донесение Альбрехта в прокуратуру, которое он подписал в присутствии детективов. Ольбрехт и Петер арестованы. Во время разбирательства полицийный инспектор, Симондс, подтвердил пред судом все упомянутыи подробности, после чего разбирательство было отсрочено. Полицийный судья Руцен высказал мнение, что преступление то повлечет за собою, по всей вероятности, требование выдачи обвиненных Австрию»¹.

Публікації щодо виявлення та затримання осіб, причетних до фальсифікації грошей, дозволяють визначити коло найрізноманітніших професій та соціальних класів населення, представники яких ступили на злочинний шлях. Походили зловмисники як із селян *«[...]из селян Мих. Сттремени и Луки Милера, выкрыла на днях жандармерія в Лановцах[...]*², так і міщан. Найчастіше це були особи, які відповідно до своєї професійної діяльності мають відношення до обробки металів або друкарської справи. Львівська газета *«Дело»* повідомляє *«[...]зловила краківска поліція в особе Иосифа Туховича, слюсаря из Подгуржи[...]*³, натомість *«Галичанин»* пише про групу осіб *«[...]одни мадьяры жидовского происхождения, именно же: живописец Самуил Вельбер, типограф Эмануль Клайн[...]*⁴. Трапляються також повідомлення про причетність до фальсифікації грошей та їх збуту дещо неочікуваних представників духовенства, правоохоронних органів та залізничників.

*««Пчела Армении» передает следующие подробности о фабрикации фальшивых денег в Соросимском монастыре: «В первых числах ноября прошлого года в тифлисское полицейское правление была представлена двадцати пятирублевая бумажка, которую бывший служитель вышеупомянутого монастыря хотел сбыть в городе» [...]*⁵.

*«Сыщик-фальшивомонетчик. В военно окружном суде рассмотрено дело багатаго землевладельца Кизлера, состоявшего агентом сыскной полиции по выслеживанию фабрикантов-сбыточников фальшивых разменных марок. Операции Кизлера вызвали подозрение. Обыском и дознанием установлено, что вместо слежки, Кизлер, заведя сношения с фабрикантами марок и имея большия запасы, сам занимался их распространением. Он приговорен к восьмилетней каторге[...]*⁶.

«[...]Выяснилось, что мелкую фальшивую монету, сбывавшуюся кондукторами публике, выделывал слесарь городского трамвая»⁷.

¹ Галичанин. Ч. 289. 25 декабря (7 января). Львов, 1910. С. 5.

² Галичанин. Ч. 81. четверг, 13 (25) апреля. Львов, 1895. С. 3.

³ Діло. Ч. 51. субота, 4 (16) марта. Львів, 1895. С. 3.

⁴ Галичанин. Ч. 109. субота, 18 (30) мая. Львов, 1896. С. 3.

⁵ Правда. № 28. пятница, 3 (15) февраля. Одесса, 1878. С. 5.

⁶ Газета Гадячскаго Земства. № 87. Гадяч, 1916. С. 1387.

⁷ Киевская Почта. № 688. среда, 20 апреля. Киев, 1911. С. 3.

Соціальний портрет фальшивомонетників у газетній періодиці доповнюється також опублікованими даними щодо вікових категорій злочинців, починаючи з 13(!) років: *«Малолетній поддельщик. В Ведне аоявились в последних днях в обращении поддельныи одно-и пятигульденовыи банкноты. Поиски полицији за поддельщиком венчались успехом. Именно удалось открыти, что поддельщиком был 13-летний Иоган Крен. Рано начал!...»*¹. Більшість газетних повідомлень фіксує фальшивомонетників молодого віку: *«Шайку поддельщиков монет выследила на днях жандармерия в Банилове молдавском, сторожинецкого повета, на Буковине. Принадлежали к оной Василь Пасечук, 32-летний, занятый в паровом тартаце, 28 летний заробник Иван Гаврилюк и жена последнего Елена. Во время ревизии, проведенной в их обиталище, выкрыто целый верстат, различныи орудия собственного изделия, оттиски и фальсификаты. Названныи поддельщики выделевали 20-гелеровки и короновки из цины, а выделанные ними монеты, не смотря на примитивныи орудия, которыи употреблялись ними при фабрикаци, были поразительно похожи на настоящие. Поддельщиков отставлено в сторожинецкий поветовый суд»*².

Під час вивчення газетних матеріалів з метою пошуку свідчень про підробки монет та банкнот у досліджуваній період ми відстежили деякі дані щодо методичної складової пошуку та потрапляння подібних свідчень на шпальти газет. Найчастіше повідомлення про появу фальшивих грошей трапляються на третій сторінці видання, публікації повідомлень про фальшиві гроші нам не зустрічались на перших сторінках у найважливіших новинах. Подібні повідомлення, зазвичай, описані редакторами газет у рубриках загальних новин, або, у деяких виданнях, у спеціальній рубриці кримінальних подій. Газети Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття часто звинувачують єврейське населення у всіх негативних явищах, що трапились у регіоні, в тому числі щодо фактів виявлення підробок грошей.

Враховуючи той факт, що на сьогодні нами не було виявлено відповідностей серед опублікованих у газетах свідчень з матеріалами архівів та наявних підробок монет у приватних та музейних колекціях, можна припустити, що певна частина повідомлень у періодичній пресі (особливо мало деталізованих і написаних узагальнено), могли насправді не відбуватись, а публікувались з метою наповнення видань цікавими для населення фактами.

Досліджуючи опубліковані в періодичній пресі свідчення про підробку грошей, ми звернули увагу і на деякі особливості використовуваної лексики.

У російських газетах характерним та найчастіше використовуваним щодо групи злавмисників стало слово *«шайка»* для визначення організованої групи фальшивомонетників, слово *«фабрик»* для позначення підпільних майстерень, а також слово *«снаряд»* для позначення використаного обладнання. Самих фальшивомонетників російська преса називала: *«фабрикант»*, *«поддельщик»*, австрійська – *«фальшовник»* та *«обманец»*. Сам процес фальсифікації у газетах Галичини визначається щодо грошей як *«выделанныи»*, *«сфабрикованныи»*, в Російській імперії – *«приготовленные»*, *«фабрикаци»* та ін.

Матеріали газетної періодици дозволяють також встановити основні регіони, де факти виявлення підробок грошей в обігу були найчастішими, в Австро-Угорській імперії – це міста Львів, Станіславів та Відень, у Російській імперії – Київ та Катеринослав. За повідомленнями газет у Києві прослідковується діяльність двох потужних центрів фальсифікації монет – у приміських селищах Деміївці та Дарниці (нині – мікрорайони міста Києва – Авт.), затримання яких супроводжувалось гучними справами.

¹ Галичанин. Ч. 38. п'ятниця, 19 лютого (3 марта). Львов, 1893. С. 3.

² Галичанин. Ч. 84. среда, 16 (29) апреля, Львов, 1903. С. 3.

Матеріали щодо одних і тих самих фактів виявлення підробок грошей можна зустріти у різних газетах, в різних містах та поданих у різний час, гкі дещо відрізняються деталями. Причиною цих невідповідностей може бути викривлення даних або ж подання їх в уточненому вигляді, що вимагає додаткового дослідження з використанням інших, достовірніших, джерел, зокрема фондів державних архівів.

Наведені в газетах описи обладнання та технічних прийомів фальсифікації монет та банкнот, описи виявленими правоохоронними органами підробок суттєво розширюють наше уявлення про застосовувані фальшивомонетниками технології та допоможуть фахівцям у виявленні приватних підробок грошей у музейних колекціях.

Вважаємо, що збережені у колекціях музеїв старі газети також можуть бути ефективно використані у побудові експозицій та тимчасових виставок, доповнюючи їх. Окремі номери газет, що містять свідчення про підробку грошей, можуть якісно доповнити тематичні виставки, присвячені історії фальсифікації грошей в регіоні.

Отже, збережені у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського газетні видання містять не лише корисні дані щодо вивчення топографії знахідок монет та особливостей грошового обігу регіону, а також і найрізноманітніші свідчення про фальсифікацію монет, пов'язані із цим побічні процеси, охоплюючи широку географію, розширюють наше уявлення про глибину та багатогранність проблеми фальшування грошей і можуть слугувати корисним джерелом для наукового дослідження теми.

Перспективою подальших наукових пошуків ми бачимо виявлення та введення до наукового обігу свідчень про фальшивомонетників у збережених газетних фондах сусідніх держав, що можуть містити відсутні серед відчизняного газетного фонду видання, а також уточнення вже досліджених газетних згадок матеріалами фондів архівів. Так само актуальним бачимо створення єдиного опублікованого збірника документів, що виокремить серед усіх збережених матеріалів газет лише свідчення, що стосуються історії грошового обігу та фінансової історії, допоміжних історичних дисциплін, що стане неодмінно корисним для вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Ілюстрації

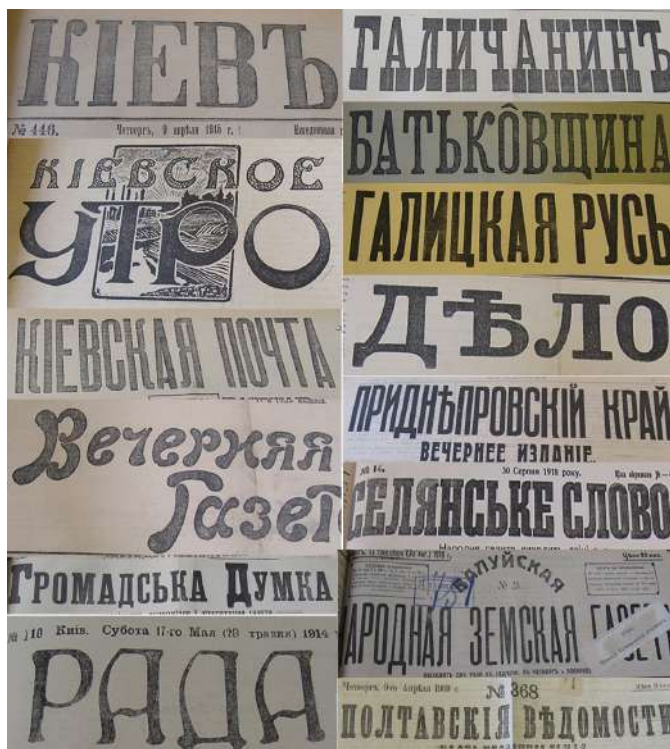

Рис. 1.

Колаж із заголовків назв українських дорадянських газет.

References

Bojko-Gagarin, A. S. (2016) *Fal'sifikacija monet i banknot v Pol'she do 1917 goda po materialam ukrainskoj gazetnoj periodiki* [The counterfeiting of the coins and banknotes in Poland before 1917 in the materials of the Ukrainian newspapers]. Abstract of papers: *Studia I Materialy «Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice»*. (Vol. 1). (pp. 103-109). Bialystok. [in Russian].

Bojko-Gagarin, A. S. (2016) *Nahodki monet X-XII vekov po materialam ukrainskoj dorevoljucionnoj gazetnoj periodiki* [The finds of the X-XII centuries coins in the Ukrainian pre-revolution periodical newspapers] Abstracts of papers: III Mezhdunarodnaja numizmaticheskaja konferencija «Jepoha vikingov v Vostochnoj Evrope v pamjatnikah numizmatiki VIII-XI vv.». (397-403). Sankt-Peterburg. [in Russian].

Bojko-Gagarin, A. S. (2017) *Fal'shivomonetnichestvo v Central'noj i Vostochnoj Evrope v jepohu Srednevekov'ja i rannego Novogo vremeni* [The coin counterfeiting in Central and Eastern Europe in the Middle age and early Modern time]. Kiev: *Ukrainskaja konfederacija zhurnalistov*. [in Russian].

Bojko-Haharin, A. S. (2016) *Dorevoliutsijni hazety iak dzherelo vyvchennia istorii muzejnoi spravy v Ukraini* [Pre-revolution newspapers as the source of study of history of museology in Ukraine]. *Kraieznavstvo*, 3/4 (96/97), 134-145. [in Ukrainian].

Bojko-Haharin, A. S. (2018) *Svidchennia pro monety Halyts'koi Rusi v hazetakh «Halytskaia Rus'» ta «Halychanyn'»* [The evidences about the coins of Galicia Rus' in the newspapers «Galitskaya Rus'» and «Galichanin»]. *L'vivs'ki numizmatychni zapysky*, 13. L'viv [in Ukrainian].

Huba, P. I. (2002) *Ukrains'ke vidrodzhennia: sproba dzhereloznavchoi otsinky vitchyznianoj presy 1917-1920 rokiv* [Ukrainian renaissance: the attempt of the source evaluation of the domestic press of 1917-1920]. Cherkasy: *ChDTU*. [in Ukrainian].

Kharitonov, D. (2005) *Ukrains'ki paperovi hroshi 1917-2005. Katalog*. [Ukrainian paper money in 1917-2005. Catalogue]. Kyiv. [in Ukrainian].

Kotsur, V. P., Kotsur, A. P. (1989) *Mistseva presa Ukrainy iak dzherelo vyvchennia vidbudovy narodnoho hospodarstva v 1921-1925 rr.* [The local press in Ukraine as the source of study of the renewal of the national economy in 1921-1925] Abstract of Papers: *IV respublikans'ka konferentsiia z istorychnoho kraieznavstva*. (pp. 131-132). Kyiv. [in Ukrainian].

Kotsur, V. P. (2018) *Znakhidky zolotykh dukativ v Ukraini – problemy ta perspektyvy doslidzhennia* [The finds of the golden ducats in Ukraine – the problems and the opportunities of the research] // (in print). [in Ukrainian].

Latushkova, Ju. P. (2014) *Gazeta «Belaruski Shljah» o finansah i kreditnyh uchrezhdenijah Minska perioda nemeckoj okkupacii 1918 g.* [The «Bielaruskij Shlyakh» newspaper about the finance and the credit institutions during the German occupation in 1918]. Abstract of papers: *Drugija navukovyja chytanni pamjaci profesar Valjancina Naumavicha Rabcjevicha (1934-2008)*. (pp. 29). Minsk-Njasvizh. [in Russian].

Mazuryk, V. S., Shpyl'ova, L. S. (1989) *Hazeta «Vedomosti» iak dzherelo z istorii kraiu* [The «Vedomosti» newspaper as the source of study of the history of the region] Abstract of Papers: *IV respublikans'ka konferentsiia z istorychnoho kraieznavstva*. (pp. 126). Kyiv. [in Ukrainian].

Moiseenko, N. S. (2017) *O monetah – v gazetah: god 1898* [About the coins in newspapers: year 1898]. *Peterburgskij kollekcijoner*, 1, 36-40. [in Russian].

Mykhajliuk, O. H. (1989) *Mistseva periodychna presa – dzherelo dlia istorii kraiu* [The local periodical press as the source of study of the history of the region] Abstract of Papers: *IV respublikans'ka konferentsiia z istorychnoho kraieznavstva*. (pp. 132-134). Kyiv. [in Ukrainian].

Orlyk, V., Marenets' L. (2005) *Do pytannia fiskal'noi polityky natsystiv v okupovanij Ukraini* [To the question of the nazi tax policy in occupied Ukraine]. *Arkhivy Ukrainy*. (256), 233-240. Kyiv. [in Ukrainian].

Orlyk, S. V. (2015) *Ukrains'ke povitove misto i velyka vijna: prodovol'chi problemy ta rist tsin* [Ukrainian county town and the great war: the food problems and the rise of prices]. *Problemy ukrains'koi istorii*. (23), 114-133. Kyiv. [in Ukrainian].

Orlyk, S. V. (2015) *Ukrains'ke suspil'stvo i derzhavna lotereia 1914 r. u Rosijs'kij imperii: sotsial'no-ekonomichnyj vymir* [Ukrainian society and the state lottery of 1914 in the Russian Empire: the socio-economis dimension]. *Nova Ukraina*. (15), 29-38. Peremyshl'. [in Ukrainian].

Orlyk, S. V. (2016) *Vijs'kovyj podatok v Naddnyprians'kij Ukraini v roky Pershoi svitovoi vijny* [The military tax in Dnieper region of Ukraine during the WWI]. *Chasopys ukrains'koi istorii*. (33), 27-33. Kyiv. [in Ukrainian].

Orlyk, S.V., Boiko-Haharin, A.S. (2017) *Falshyvomonetnytstvo v Ukraini v roky Pershoi svitovoi viiny* [Money counterfeiting in Ukraine during the WWI] *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk*. 1. 143-164. [in Ukrainian].

Petrova, K. A. (2015) «*Odesskyj Lystok*» iak dzhherelo z istorii blahodijnosti v m. Odesi Khersons'koi hubernii na pochatku KhKh st. [«Odesskiy Listok» as the source of study of the history of charity in the city of Odessa in Cherson province in the beginning of XX cent.] *Naukovo-teoretychnyj shchorichnyk «Muzejnyj visnyk»*. (15). 207-214. [in Ukrainian].

Rudyj, H. Ya. (1989) *Hazetna periodyka 1917-1920 rr. iak dzhherelo dlia rozrobky turystychno-ekskursijnykh marshrutiv* [The periodical newspapers of 1917-1920 as the source of the planning of the touristic-excursion routes]. *Turystychno-kraieznavchi doslidzhennia*. (Vol. 1, Part 2). Kyiv. 293-295. [in Ukrainian].

Samojlov, F. O. (1989) *Hazeta «Pravda» iak dzhherelo vyvchennia revoliutsijnoho rukhu v Odesi u 1912-1914 rr.* [The «Pravda» newspaper as the source of study of the insurgent activity in Odessa in 1912-1914] *Abstract of Papers: IV respublikans'ka konferentsiia z istorychnoho kraieznavstva*. (pp. 127-128). Kyiv. [in Ukrainian].

Джерела та Література

Архіви

1. Київський обласний державний архів (ДАК), м. Київ. Фонд 7 (Київська тюремна інспекція). Опис 5. Справа 1331. Арк. 3.
2. ДАК. Ф. 7, О. 3, Спр. 678, Арк. 29.

Газети

3. Аккерманское Слово. № 1453. суббота, 29 октября. Аккерман, 1916. С. 3.
4. Аккерманское Слово. № 735. воскресенье, 15 июня. Аккерман, 1914. С. 2.
5. Батьківщина. Число 42. 12 (24) жовтня. Львов, 1890. С. 527.
6. Валуйская Народная Земская Газета. № 25. 12 сентября (30 Авг.). Валуйки, 1918. № 3.
7. Вечерняя Газета. № 1249. среда, 16 ноября. Киев, 1916. С. 3.
8. Вечерняя Газета. № 966. 3 февраля. Киев, 1916. С. 3.
9. Газета Гадячскаго Земства. № 87. Гадяч, 1916. С. 1387.
10. Галицкая Русь. № 146. среда, 1 (13) июля. Львов, 1892. С. 3.
11. Галицкая Русь. № 220. среда, 30 сентября (12 октября). Львов, 1892. С. 3.
12. Галицкая Русь. № 33. вторник, 10 (23) февраля. Львов, 1892. С. 4.
13. Галицкая Русь. № 61. суббота, 14 (26) марта. Львов, 1892. С. 3.
14. Галичанин. Ч. 109. суббота, 18 (30) мая. Львов, 1896. С. 3.
15. Галичанин. Ч. 148. 4 (17) июля. Львов, 1903. С. 3.
16. Галичанин. Ч. 231. четверг, 12 (25) октября. Львов, 1900. С. 3.
17. Галичанин. Ч. 259. вторник, 19 ноября (1 декабря). Львов, 1896. С. 2.
18. Галичанин. Ч. 269. неделя, 1 (13) декабря. Львов, 1896. С. 3.
19. Галичанин. Ч. 289. 25 декабря (7 января). Львов, 1910. С. 5.
20. Галичанин. Ч. 291. 25 декабря. Львов, 1898. С. 3.
21. Галичанин. Ч. 38. пятница, 19 лютого (3 марта). Львов, 1893. С. 3.

22. Галичанин. Ч. 67. 24 марта (5 апреля). Львов, 1898. С. 3.
23. Галичанин. Ч. 81. четверг, 13 (25) апреля. Львов, 1895. С. 3.
24. Галичанин. Ч. 84. среда, 16 (29) апреля, Львов, 1903. С. 3.
25. Галичанин. Ч. 94. 28 апреля (11 мая). Львов, 1904. С. 1.
26. Діло. Ч. 51. субота, 4 (16) марта. Львів, 1895. С. 3.
27. Діло. Ч. 129. понеділок, 12 (24) червня. Львів, 1895. С. 3.
28. Діло. Ч. 172. четвер, 1 (13) серпня. Львів, 1896. С. 3.
29. Діло. Ч. 254. понеділок, 11 (23) падолиста. Львів, 1896. С. 3.
30. Діло. Ч. 80. середа, 13 (25) цветня. Львів, 1895. С. 3.
31. Київ. № 446. четверг, 9 апреля. Киев, 1915. С. 4.
32. Київ. № 494. среда, 27 мая. Киев, 1915. С. 2.
33. Київлянин. № 106. воскресенье, 17 апреля. Киев, 1916. С. 4.
34. Київлянин. № 284. воскресенье, 14 октября. Киев, 1907. С. 4.
35. Київлянин. № 294. Киев, 1907. С. 4.
36. Київская Почта. № 619. пятница, 25 февраля. Киев, 1911. С. 3.
37. Київская Почта. № 647. пятница, 25 марта. Киев, 1911. С. 4.
38. Київская Почта. № 670. пятница, 22 апреля. Киев, 1911. С. 3.
39. Київская Почта. № 688. среда, 20 апреля. Киев, 1911. С. 3.
40. Київское Утро. № 61. воскресенье, 17 октября. Киев, 1910. С. 3.
41. Полтавський Вестник. № 3330. суббота, 25-го января. Полтава, 1914. С. 3.
42. Полтавськія Ведомости. № 368. четверг, 9 апреля. Полтава, 1909. С. 2.
43. Правда. № 28. пятница, 3 (15) февраля. Одесса, 1878. С. 5.
44. Правда. № 32. 8 (20) февраля. Одесса, 1878. С. 5.
45. Приднепровський Голос. № 736. пятница, 17 октября. Кременчук, 1914. С. 2.
46. Русський Голос. № 109. 13 октября. Киев, 1918. С. 5.
47. Селянське Слово. № 14. 30 серпня. Київ, 1918. С. 1.

Література

48. Бойко-Гагарин А. С. Находки монет X-XII веков по материалам украинской дореволюционной газетной периодики. Материалы докладов и сообщений III Международная нумизматическая конференция «Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII-XI вв.». 22-24 апреля 2016 года. Санкт-Петербург, 2016. С. 397-403.
49. Бойко-Гагарин А.С. Фальсификация монет и банкнот в Польше до 1917 года по материалам украинской газетной периодики. *Studia I Materialy «Forum Numizmatyczne, Pieniadz I Mennice»*. № 1. Bialystok, 2016. S. 103-109.
50. Бойко-Гагарин А.С. Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени. Киев: Украинская конфедерация журналистов, 2017. С. 344-345.
51. Бойко-Гагарин А.С. Дореволюційні газети як джерело вивчення історії музейної справи в Україні. *Краєзнавство*. 2016. № 3/4 (96/97). Київ, 2016. С. 134-145.
52. Бойко-Гагарин А.С. Свідчення про монети Галицької Русі в газетах «Галицкая Русь» та «Галичанин». Львівські нумізматичні записки. № 13. Львів, 2016. № 34-35.
53. Губа П.І. Українське відродження: спроба джерелознавчої оцінки вітчизняної преси 1917-1920 років. Черкаси: ЧДТУ, 2002. 263 с.

54. Коцур В.П. Місцева преса України як джерело вивчення відбудови народного господарства в 1921-1925 рр. Тези доповідей і повідомлень «IV республіканська конференція з історичного краєзнавства». Київ, 1989. С. 131-132.
55. Латушкова Ю.П. Газета «Беларускі Шлях» о финансах и кредитных учреждениях Минска периода немецкой оккупации 1918 г. Тезисы доклада «Другія науковыя чытанні памяці прафесара Валянціна Наумавіча Рабцэвіча (1934-2008)». Мінск-Нясвіж, 26-28 лістапада 2014 г. С. 29.
56. Мазурик В.С. Газета «Ведомости» як джерело з історії краю. Тези доповідей і повідомлень «IV республіканська конференція з історичного краєзнавства». Київ, 1989. С. 126.
57. Михайлюк О.Г. Місцева періодична преса – джерело для історії краю. Тези доповідей і повідомлень «IV республіканська конференція з історичного краєзнавства». Київ, 1989. С. 132-134.
58. Моисеенко Н.С. О монетах в газетах: год 1898. Петербургский коллекционер. № 1. Санкт-Петербург, 2017. С. 36-40.
59. Орлик В.М. До питання фіскальної політики нацистів в окупованій Україні. Архіви України. 2005. № 1-3 (256). С. 233-240.
60. Орлик С.В. Військовий податок в Наддніпрянській Україні в роки Першої світової війни. Часопис української історії. Вип. 33. К., 2016. С. 27-33.
61. Орлик С.В. Українське повітове місто і велика війна: продовольчі проблеми та ріст цін. Проблеми української історії. Вип. 23. Київ, 2015. С. 114-133.
62. Орлик С.В. Українське суспільство і державна лотерея 1914 р. у Російській імперії: соціально-економічний вимір. Nowa Ukraina. № 15. Перемишль, 2015. С. 29-38.
63. Орлик С.В., Бойко-Гагарін А.С. Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни. Український нумізматичний щорічник. № 1. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 143-164.
64. Петрова К.А. «Одесский Листок» як джерело з історії благодійності в м. Одесі Херсонської губернії на початку ХХ ст. Музейний вісник. № 15. Запоріжжя, 2015. С. 207-214.
65. Рудий Г.Я. Газетна періодика 1917-1920 рр. як джерело для розробки туристично-екскурсійних маршрутів. Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1. Частина 2. Київ, 1998. С. 293-295.
66. Самойлов Ф.О. Газета «Правда» як джерело вивчення революційного руху в Одесі у 1912-1914 рр. Тези доповідей і повідомлень «IV республіканська конференція з історичного краєзнавства». Київ, 1989. С. 127-128.
67. Харітонов Д. Українські паперові гроші 1917-2005. Каталог. Київ, 2005. С. 14.

Електронні ресурси

68. Офіційний сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Відділ газетних фондів Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/70> Дата звернення: 20.01.2018 р.